

MEDIKALIZÁCIÓ

Megszabadulni a haláltól

Egy civilizáció akkor kezd hanyatlani, mikor kizárólagos rögeszméjévé válik az Élet. A csúcson lévő korokban önmagukért ápolják az értékeket: az élet csak megvalósulásuk eszköze; az egyén tudatában sincs annak, hogy él, egyszerűen csak él [...] Az Élet felfedezése semmivé teszi az életet.

Emile M. Cioran

„Ma délelőtt kórházban voltam. Váróterem. Mire vár ez a sok ember? Hogy egy kicsit tovább éljen; hogy ne normálisan haljon meg. Egy légykórház jutott az eszembe, ahová azért járnának a legyek, hogy eléljenek az évszak végéig. Vagy egy kérész-váróterem, ahol egy óra, egy perc haladéért kezeltetik magukat.”¹

Ezek a sorok komoly ambivalenciát provokálnak olvasójukban. Egyszerre döbbenhet rá intellektuálisan az élet ilyen meghosszabbításának hiábavalóságára, ugyanakkor aligha képes érzelmileg azonosulni a szerző cinizmusba hajló szkepszisével. Hiszen a késő modern nyugati társadalom emberének egyik legfőbb vágya életének minden határon túli meghosszabbítása. Úgy véli, hogy a kérész és a légy korán elpusztul, de neki joga, sőt, kötelessége minél tovább élni. Majd csendben, észrevétlenül, környezetünket nem zavarva eltávozni.

A mai korszellem azt diktálja, hogy az élet egy végtelen vasútvonal, amelyen újabb és újabb állomások következnek. Aki pedig kiesik a vonatból, az lemarad valami újról, érdekesről, amelyben a továbbutazók még részesülhetnek. Ezért minél tovább a vonaton kell maradni, még a lépcsőre esve is görcsösen kell kapaszkodni, de úgy, hogy a többiek, akik még a kényelmes fülkékben utaznak, ne vegyenek észre semmit. A vonatból kieső nem zavarhatja meg élvezetüket.

A halálnak kitüntetett helye van a medikalizált jelenségek sorozatában. Még az is lehet, hogy az elmúláshoz való modern (v)iszony az egész medikalizáció fundamentuma, origója. Talán minden más – sorozatunkban már eddig is tárgyalt – jelenség a halál kitüntetett helye vagy éppen „helynélkülisége” miatt járta be a medikalizáció útját. A halál új értelmezése előtt a medicina más feladatokat kapott:

„Mióta az emberek gondolkodni kezdtek, rájöttek arra, hogy semmi sem előnyösebb az ember erkölcsi életére nézve, mint a halál gondolatával való foglalkozás. A hamis irányban fejlődő orvostudomány azonban ahelyett, hogy csak a fájdalmak enyhítésével törődne, célul tűzte ki magának az emberek megszabadítását a haláltól; megtanítja őket, hogy bízzanak a halál elkerülésének lehetőségében, üzzék ki eszükből a halál gondolatát s megfosztja őket ezáltal az erkölcsös életre ösztökélő leghatékonyabb impulzustól.”²

A tolsztoji gondolat mintha a medicinát tenné meg a folyamat főszereplőjének. Ma inkább úgy tűnik fel, hogy „csupán” egy nagy kulturális megrendelést teljesít. A halálhoz való megváltozott attitűd az egyik döntő tényező a modern medicina megszületésében és kiemelkedő társadalmi helyzetbe kerülésében.

Ahogy volt...

A halálhoz fűződő premodern felfogás a következőkben foglalható össze: A halál nem betegségek következménye, hanem „a sors egy döntése, amelyet el kell fogadni, sőt, elő kell segíteni, amelyet rituális pompával illik övezni; a temetések nem a személyes bánat spontán megnyilvánulását fejezik ki, hanem egy közösségi és szokásszerű ceremónia társadalmi jellegét hangsúlyozzák. [...] Az emberek fő gondja általában nem az, hogy elkerüljék a véget, hanem az, hogy ismerjék az idejét. [...] Ha a jelek azt mutatják, hogy az élet még nem közeledik a végéhez, meg lehet kísérelni harcolni érte, és megmenteni. De ha az életkor vagy a jóslat azt mondja, hogy eljött az idő, akkor minden erővel segíteni kell a Sorsot, és el kell távolítani minden akadályt, amely gátolhatná beteljesülését. [...] A halált nem szabad befolyásolni – ezt elgondolni is szörnyű volna, ilyen szentségtörést legfőljebb egy csoda indokolhatna.”³ A medicinának ebben a kontextusban nincs köze a halálhoz és a haldokláshoz. Legfeljebb annak eldöntésében van szerepe, hogy az adott állapot gyógyítandó betegség-e vagy maga a haldoklás. Az utóbbi eset kívül esik kompetenciáján. A „van szerepe a döntésben” is meglehetősen korlátokkal értendő, mert azt, hogy eljött a halál ideje maga a haldokló érezte meg, fejezte ki, és nem külső szakember állapította meg. Nem lehetett a halál útjába állni, éspedig nem a technikai tudás hiányosságai miatt, hanem erkölcsi és teológiai megfontolások okán. „Ma azon nyugtalankodunk, hogy eleget tettünk-e, nem pedig azon” – mint a régiek – „nem tettünk-e túl sokat.”⁴

A második fontos szempont a hagyományos felfogásban az, hogy az élet és a halál viszonyában az a meghatározó, hogy míg a mai élet után a semmi következik⁵, addig a régiek az öröklétbe mentek át. Ehhez képest életéveink látványos megnövekedése „sok hűhónak tűnik a majdnem semmiért”, mert valójában lerövidítettük az életet, hiszen hogyan lehetne összevetni néhány megnyert evilági évet az elvesztett öröklét végtelenségével⁶.

A premodern attitűd harmadik kiemelendő jellegzetessége az, hogy a halál nyilvános, közösségi esemény, amelyet a haldokló szervez, vezet. A haldoklás eleink idejében többé-kevésbé a haldokló kontrollja alatt zajlott le. Az orvosnak ebben a rituáléban úgyszólván semmi szerepe sincs, legfeljebb magánemberként résztvevője az eseménysorozatnak. A szakértő – ha helyénvaló itt ezt a kifejezést használni – maga a haldokló és nem a homo medicus. „A halál elhalasztásának hatékony eszközei nélkül az élet homokórájában az utolsó szemcse külső beavatkozás nélkül hullott alá. Mégis a haldoklást tekintve haláluk a maihoz képest sokkal inkább ellenőrzésük alatt volt, amikor a halál pillanata az életfenntartó gép kikapcsolását jelenti.”⁷

Ahogy van...

A modernitásban a betegségek és a halál erősen összekapcsolódnak. A betegségek valójában a halál hadseregének külön-külön támadó egységeiként jelennek meg⁸. Nem válnak tehát el az utak a gyógyításra felszólító betegségek és a fatális halál között, amelybe korábban nem lehetett és nem is volt szabad beavatkozni, mert túl van az emberi hatókörön. A XVIII. századtól kezdődő periódusban már nem lehet többé „csak úgy meghalni”, hanem a halál valamilyen betegség következménye (természetesen leszámítva a baleseteket). Ennek megfelelően a haldoklás a betegségek formájában kisebb biomedikális problémákká osztható fel vagy fordítható le. A halál így már a betegségek öltözetében jelenik meg; már ott rejtőzik minden betegségben. Ennek a szoros összefonódásnak kettős következménye az, hogy a betegségek – még a legkisebbek is⁹ – a halálra emlékeztetnek, annak rémületét idézik. Ezért számolandók fel azonnal még az apró „nyavalyák” is; a halál pedig a betegségekbe

„csomagolva” immár legyőzhetőnek tűnik fel. Nem fátum többé, hanem kitolható, elkerülhető, felfüggeszthető esemény. Úgy tűnik fel, hogy a betegségek ilyen közvetítő szerepén keresztül osztozik azokban az ígéretekben és elvárásokban, amelyet a modernitás embere a medicinájától elvár: a technikailag felfogott és technikailag uralható testi folyamatokba vonja be – a betegségek mellett – magát a betegségek következményének tekintett halált is. Ha felszámolhatók a betegségek, akkor megszüntethető a halál is.

„... a halál technikai kérdéssé vált, felbecsülése az orvosi szakma kezébe került; hogy mi a halál, annak az eldöntésévé vált, hogy milyen ponton kell egy személyt halottként kezelni, tekintettel a testi funkciók különböző típusainak megszűnésére.”¹⁰

A halál medikalizációja ennél fogva – nagy leegyszerűsítéssel – a medicina szempontjából egy kettős külső és belső folyamat eredménye: a halál elfogadhatatlanságának nagy modern projektuma beszorítja a halált a medicina fennhatósága alá, amely uralkodó biomedikális attitűdjé miatt az élet biológiaiakra való leegyszerűsítésével azt technikailag kezelhetőnek láttatja. Egy összkulturális vágy a medicinában látja a reményt beteljesülése lehetetlenségének elrejtésére.

„...ennek a folyamatos modernista haláldekonstrukciónak a következményei a mai posztmodern zsákutcába vezetnek, amelyben a haldokló páciens két rossz közötti csapdába kerül: az egyik oldalon van a lélegeztetőkészülékek, a sebészeti eljárások és a szervátültetések elszabadult orvosi technológiája, amely a testeket végtelenségig életben tartja, és – ha ez a kilátás nem eléggé rémisztő – a másik oldalon az ilyen megalázó, orvosilag fenntartott szenvedés egyetlen alternatívájaként egy érthető, de vakmerő közös igény jelenik meg: az orvos közreműködésével véghezvitt öngyilkosság iránti.”¹¹

A halál megszüntetésének lehetetlen projektuma egyszerre éltetője a kortárs nyugati medicinának, de egyben a benne és körülötte támadt rossz közérzet egyik fundamentális okozója is.

Ha feltámad a kétség, hogy a halál mégsem győzhető le, akkor talán a vele összekapcsolt „kis halálok”, a betegségek sem számolhatók fel. Korunk embere számára ez a következtetés elfogadhatatlan. Csak az egyén halálának leküzdhetőségébe vetett hit adhat reményt arra, hogy ha minden baj, szenvedés végső soron betegség, akkor életünk alapkérdései technikailag kezelhető problémákká alakíthatók át. És ha majd egyszer eljön a „sose halunk meg” korszaka, akkor legfőbb szenvedésforrásunk is elapad. Addig arra kényszerítjük a medicinát, hogy üdvösségünk legfőbb forrásának szerepét öltse magára, hogy a modern életcél, az életben maradást szolgálja.

Ha „képesek lennénk meghalni”, akkor talán ez a „medikalizáció” sorozat sem jött volna létre.

dr. Bánfalvi Attila

Jegyzetek

1. *Cioran EM. Füzetek 1957-1972. Budapest: Európa Könyvkiadó; 1999. p. 35.*
2. *L. Tolsztoj. Mindennapra. Budapest: é. n. III. köt. 23.*
3. *Ph. Ariés. Gyermek, család, halál. Budapest: Gondolat Kiadó; 1987. p. 331- 3.*
4. *Ph. Ariés. Gyermek, család, halál. Budapest: Gondolat Kiadó; 1987. p. 335.*
5. Schopenhauer úgy próbálja filozófiai érveléssel a már modernitásba lépett ember semmitől való szorongását oldani, hogy azzal érvel: „Ha a nemlét gondolata volna, ami a halált oly

szörnyűnek tünteti fel, úgy hasonló borzadással kellene arra az időre gondolnunk, amidőn még nem voltunk.” A. Schopenhauer. A halálról. *Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó; 2001. p. 10.* Ez az ésszerűsége apellálás azonban a szorongással szemben erőtlén.

6. Vö. A. E. *Imhof*. Elveszített világok. *Budapest: Akadémiai Kiadó; 1992. p. 222.*
7. *Skarabaneck P.* The Death of Humane Medicine. *The Social Affaires Unit; 1994. p. 55.*
8. Vö.: „A betegségek, amelyeket az orvosi szakma elkülönített, megnevezett és osztályozott, a halál előrenyomuló hadseregének előőrsei voltak. Amint ezt a hadsereget sikerült egységekre szétválasztani, lehetett egységenként harcolni ellenük, ahogy éppen jöttek.” *Zygmunt Bauman*. Biológia és modernitás: kereszties hadjárat az egészségért. *Magyar Lettre Internationale, 1998/99 Tél 68-71.*
9. Vö.: „Szemben a rutin más aspektusaival, amelyek pusztá szokások, a kis betegség élménye veszélyt és figyelmeztetést foglal magában: a közönséges bajok komoly betegségekhez vezethetnek [...] a nagybetűs Betegség felé tett első lépéseket jelentik.” A. *Melucci*. The Playing Self. *Cambridge: Cambriudge University Press; 1996. p. 76.*
10. *Giddens A.* Modernity and Self-Identity, Self and Society in the Late Modern Age. *Stanford University Press; 1991. p. 162.*
11. *Morris DB.* Illness and Culture in the Postmodern Age. *Berkeley: University of California Press; 1998. p. 237.*